

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Tarım Bilimleri Dergisi
(YYU Journal of Agricultural Science)

<http://dergipark.gov.tr/yyutbd>

Araştırma Makalesi

**Kiraz Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin
Karşılaştırmalı Üstünlüğü**

Zerrin ÇELİK^{*1}, Hakan SAÇTI², Hakan ADANACIOĞLU³

¹Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Tarım Ekonomisi Bölümü, 35660, İzmir, Türkiye

²Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Tarım Ekonomisi Bölümü, 06800, Ankara, Türkiye

³Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 35100, İzmir, Türkiye

*Sorumlu yazar e-posta: zrcelik67@gmail.com

Makale Bilgileri

Geliş: 25.10.2018

Kabul: 28.02.2019

Online Yayınlanma 31.05.2019

DOI: 10.29133/yyutbd.474794

Anahtar kelimeler

Dünya,

İhracat ve ithalat,

Rekabet gücü,

Türk kiraz sektörü

Öz: Küresel kiraz talebi artmaktadır ve pazar büyümektedir. Türkiye kiraz ihracatında genellikle üçüncü en büyük ülke konumundadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası ticarete Türk kiraz sektörünün rekabet gücünü analiz etmektir. Çalışmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksi ve Vollrath'ın endeksleri kullanılmıştır. 2001-2017 dönemini kapsayan analizler için kullanılan kiraz ticaret verileri, Uluslararası Ticaret Merkezi veri tabanından elde edilmiştir. Bu amaçla dünyanın en büyük ihracatçı ülkeleri olan Şili, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Hong Kong, Türkiye, İspanya, Avusturya, Özbekistan, Yeni Zelanda, Kanada, Yunanistan, Hollanda, İtalya ve Avustralya incelenmiştir. 2001-2017 döneminde Türkiye kiraz ihracatı ortalama 124 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat yapılan ülkelerin payları incelendiğinde; AB ülkeleri önemli bir pazardır. Ayrıca son on yıldır Rusya Federasyonu da Türkiye için önemli bir ülke konumuna gelmiştir. Hesaplanan Balassa ve Vollrath endekslerine göre; Türkiye kiraz ihracatında büyük bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü son yıllarda nispeten azalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, mevcut pazar taleplerinin yanında yeni pazarlara ulaşmak da çok önemlidir.

Trends in Foreign Trade of Cherry and Turkey's Comparative Advantage

Article Info

Received: 25.10.2018

Accepted: 28.02.2019

Online Published 31.05.2019

DOI: 10.29133/yyutbd.474794

Keywords

World,

Export and import,

Competitiveness,

Turkish cherry sector

Abstract: Global cherry demand has increased and the market has grown. Turkey is the third largest exporter country in the world for cherry. The objective of this study is to analyze the Turkish cherry sector's competitive power in international trade. In the study, Balassa's Revealed Comparative Advantage (RCA) and Vollrath's indexes were used. The cherry trade data is obtained from the International Trade Center (ITC-TRADEMAP) database and calculated for the years between 2001-2017. For this purpose, the Chile, USA, Hong Kong, China, Turkey, Spain Austria, Uzbekistan, New Zealand, Canada, Greece, Netherlands, Italy and Australia were taken into account as the most exporter countries in the world. Turkey's world cherry export is around 124 million dollars on average for the period of 2001-2017. When the shares of the exporting countries are examined; EU countries seem to be a significant market. At the same time, The Russian Federation for the last ten years has become an important country for Turkey. According to calculated Balassa's and Vollrath's indexes, Turkey has a significant comparative advantage in the cherry export. However, Turkey's comparative advantage has relatively been decreasing in recent years. From this point of view, it is very important to develop new markets for existing market demands.

1. Giriş

Küreselleşme ile birlikte rekabet olgusu da her geçen gün ağırlığını hissettirmektedir. Ülkeler, uluslararası pazarlardaki paylarını artırabilmek için rekabet güçlerini artırmaya çabalamaktadır. Türkiye sahip olduğu avantajlar ile başta meyve olmak üzere birçok tarımsal ürünün üretiminde dünyada ilk sıralarda yer almaktadır.

Türkiye 2017 yılı rakamlarıyla, dünya yaş meyve üretiminde %2.2'lik payla 8. sırada yer alırken, kiraz üretiminde %26 paya sahiptir ve yaklaşık 627 bin ton üretim ile lider konumdadır (FAO, 2018). Kiraz ithalatı yok denecek kadar az olan Türkiye'de üretilen kirazın yaklaşık %10'u ihraç edilmektedir. İhracat oranının düşük olması, kiraz üretimindeki yüksek potansiyelin ihracata tam yansıtılmadığını göstermektedir.

Küresel kiraz talebi artmıştır. Pazar değeri, 2001 yılına göre yaklaşık 1.9 milyar dolar büyümüştür. En büyük ithalatçı ülkeler Çin, Hong Kong ve Rusya'dır (Çelik ve Gökkür 2018).

Dünyada kiraz ihracatında büyük bir rekabet bulunmaktadır. Söz konusu rekabet, ilk onda yer alan; Şili, ABD, Hong Kong, Türkiye, İspanya, Avusturya, Özbekistan, Yeni Zelanda, Kanada ve İtalya arasında yaşanmaktadır.

Bu çalışma, Türk kiraz sektörünün 2001-2017 dönemi için uluslararası ticaretteki rekabet gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin kiraz üretim durumu ve dış ticareti incelenerek rakip ülkelerle birlikte kiraz sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Analizlerde Balassa'nın ve Vollrath'ın geliştirmiş oldukları endeksler kullanılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Kiraz sektöründe rekabet edilebilirliğin ortaya konulması için analizlerde kullanılan makro veriler bu çalışmanın ana materyalini oluşturmuştur. Kullanılan veriler 2001-2017 dönemini kapsamaktadır. Üretim ve dikim alanlarına ait veriler BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO); ticarete yönelik veriler ise Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC-TRADE MAP) veri tabanından elde edilmiştir.

Dünyadaki en güvenilir kaynaklardan biri olarak kabul edilen ITC, birçok ülkenin istatistik kurumlarından gelen Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon numarası (GTİP) şeklindeki verilerini derleyip, güncel veri tabanını oluşturmaktadır. Dünya Gümrük Örgütü (WCO) 2012 yılından bu tarafa kirazın GTİP numarasını değiştirmiştir. Türkiye'de aynı GTİP numarası kullanılmaktadır. Bu kapsamdaki çalışmada; 2011 yılı ve öncesine yönelik veriler "080920"; 2012 yılından sonrası ise "080929" GTİP numarası ile derlenmiştir.

Bu çalışmada Türk kiraz sektörünün rekabet gücünü analiz etmek amacıyla Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksi ve Vollrath'ın endeksleri kullanılmıştır. Rekabet analizi için, Türkiye ile aynı dönemde ve önemli miktarda ihracat yapan ülkeler rakip olarak ele alınmıştır.

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksi, 1965'te Bela Balassa tarafından geliştirilen ve rekabet gücünün sayısal olarak belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir (Laursen, 1998). Balassa'nın RCA yaklaşımı, ülkenin bir sektördeki yurt içi uzmanlaşmasını, dünyanın uzmanlaşmasıyla karşılaştırır. Bu yaklaşım, karşılaştırmalı üstünlüğün gerçek biçiminin ticaret sonrası verilerden gözlemlenebileceğini varsaymaktadır. Balassa Endeksinin hesaplanmasında;

$$RCA_{ij} = (x_{ij}/X_j)/(x_{iw}/X_w) \text{ eşitliği kullanılmıştır.}$$

Burada RCA_{ij} ; j ülkesinin i malı için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksini göstermektedir. x_{ij} : j ülkesinin i malı ihracatı, X_j : j ülkesinin toplam ihracatı, x_{iw} : i malı dünya ihracat değeri, X_w : dünya toplam ihracat değerini ifade etmektedir. Balassa Endeksinin 1'den büyük çıkması, j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ve uzmanlaştığını göstermektedir. Yani, o malın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. $RCA < 1$ durumunda ise, o malda karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ve uzmanlaşamadığı anlaşılmaktadır (Balassa, 1965).

Balassa endeksinin sadece ihracat büyüklüğünü dikkate alması eleştirilmiştir. Bu nedenle Vollrath Balassa endeksine alternatif üç ölçüm yöntemi geliştirmiştir. Vollrath'a göre endeksin hesaplanmasında ihracat ile birlikte ithalat değerleri de hesaba katılmalıdır. Bu ölçümlerden ilki Görelî

İhracat Avantajı (RXA) endeksidir. Görelî İhracat Avantajı endeksi, belirli bir üründe herhangi bir ülkenin dünya piyasalarında sahip olduğu ihracat payının diğer bütün mallarda dünya ihracatında sahip olduğu paya oranı olarak tanımlanabilir (Frohberg ve Hartmann, 1997). Endeksin bu özelliği ile ele alınan ülke ve malları, dünya toplam ihracatının hesaplanmasında dışta tutulmakta ve böylelikle ele alınan ülke ve malın hesaplamaya iki kez dâhil edilmesi engellenmektedir (Akhtar ve ark., 2013). Vollrath'ın RXA endeksi şöyle formüle edilmektedir (Vollrath, 1991):

$$RXA_{ij} = (X_{ij}/X_{nj}) / (X_{ir}/X_{nr})$$

Burada RXA_{ij} : j ülkesinin i malında görelî ihracat avantajını ifade etmektedir. X: ihracatı, n: geri kalan tüm malları ve r: dünyanın geri kalanını göstermektedir.

Görelî İthalat Nüfuz (RMP) endeksi, belli bir sektörün ithalatının o ülke ithalatı içindeki payının, o sektörün dünyadaki ithalatının dünya toplam ithalatındaki payına oranıdır.

$$RMP_{ij} = (m_{ij}/M_j) / (miw/M_w)$$

m_{ij} : j ülkesinin i malı ithalatı, M_j : j ülkesinin toplam ithalatı, Miw : i malı dünya ithalat değeri, M_w : dünya toplam ithalat değerini ifade etmektedir. Eğer endeks değeri 1'den büyükse rekabetçi dezavantajın, 1'den küçükse rekabetçi avantaj var demektir.

Vollrath'ın ikinci ölçüm yöntemi Görelî Ticari Avantaj (RTA) endeksi olup, Görelî İhracat Avantajı (RXA) ile Görelî İthalat Nüfuz (RMP) endeksi arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır.

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}$$

Bu endeks ile ortaya konulan rekabet avantajı, görelî ihracat ve ithalat avantajlarının önemi ile ağırlıklandırılan bir göstergedir. Böylece ilgili malın ihracatına veya ithalatına ilişkin çok küçük değerlerin endeks üzerinde etkili olması söz konusu olmamaktadır. Pozitif bir değer rekabetçi avantaja, negatif bir değer ise dezavantaja karşılık gelmektedir (Frohberg ve Hartmann, 1997; Aynagöz Çakmak, 2005). Üçüncü yöntem ise Görelî Rekabet Üstünlüğü (RC) endeksidir. j ülkesinin i malında görelî rekabet üstünlüğü endeksinin göstermektedir. Endeks şu şekilde gösterilmektedir:

$$RC_{ij} = \ln(RXA_{ij}) - \ln(RMP_{ij})$$

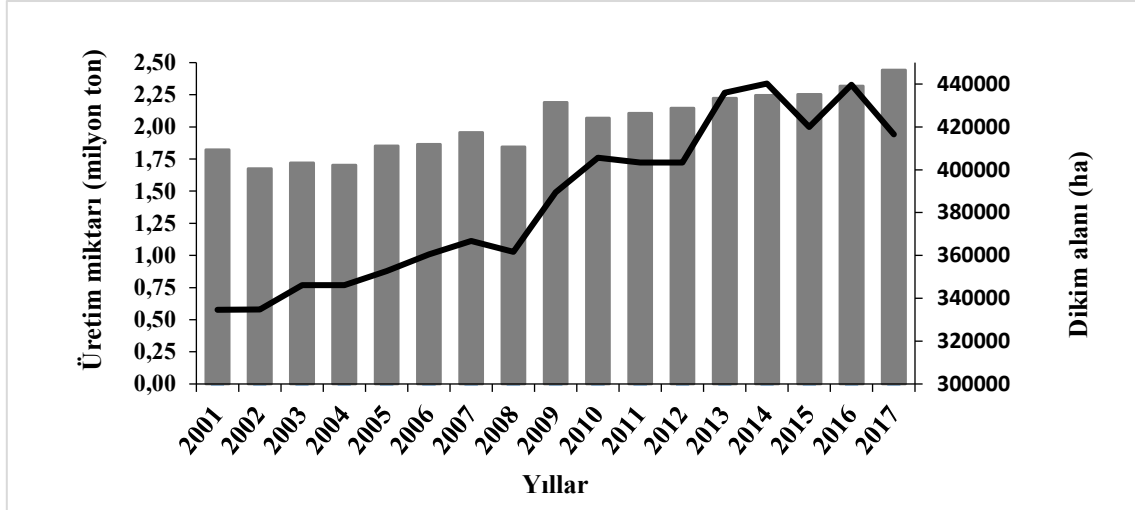
Vollrath, RC endeksinin arz ve talep dengesini içerdiği için daha tercih edilebilir bir endeks olduğunu belirtmektedir. Çünkü RC endeksi, bir ülke veya malın karşılaştırmalı üstünlüğünü daha iyi yansıtmaktadır. Ancak iki yanlı ticaretin söz konusu olmadığı durumlarda (ithalat ya da ihracat yoksa), endeksin uygulanması sınırlı kalmaktadır.

Bu üç endeks birlikte ele alındığında Vollrath, RXA endeksinin uygulamada daha yaygın kullanıldığını kabul etmektedir. RXA, RTA, RC endekslerinin pozitif değerler alması karşılaştırmalı avantajı, negatif değerler alması ise karşılaştırmalı dezavantajı göstermektedir (Vollrath, 1991).

3. Bulgular

3.1. Dünya kiraz üretimi

Dünya kiraz üretim alanları ve miktarı yıllar itibarıyla artış göstermektedir. 2001-2017 yılları arasındaki gelişmeler incelendiğinde; dalgalanmalar olmakla birlikte dikim alanı %24 artarak 416 445 milyon hektar olmuştur. Üretim miktarı ise %34 artarak 1.8 milyon tondan 2.4 milyon tona ulaşmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Dünya kiraz üretim alanı ve miktarı durumu. (FAO veri tabanı, 2018).

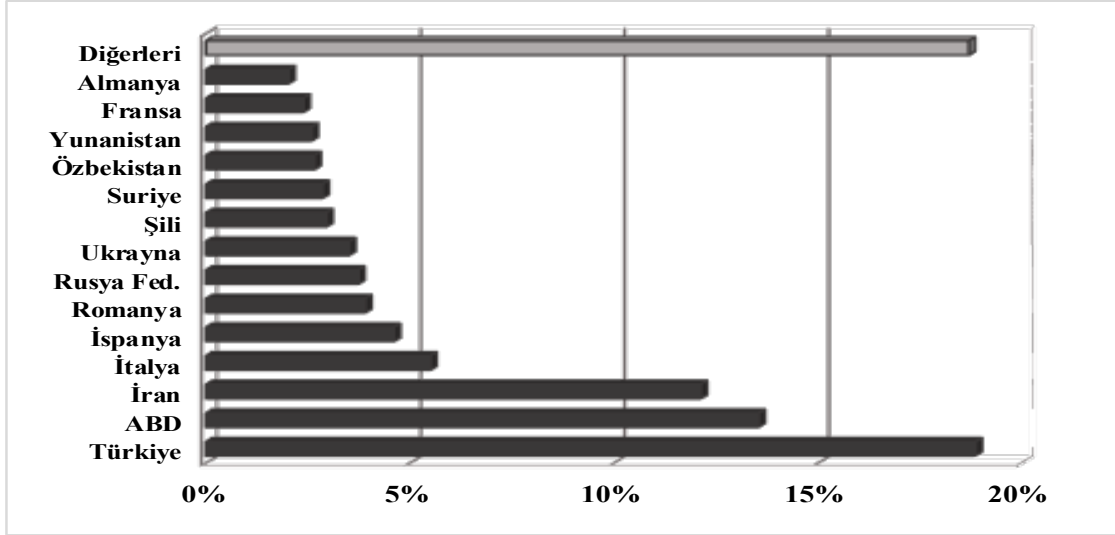
Dünyada önemli kiraz üreticisi ülkelerin 2001-2016 yılları arasındaki üretim miktarlarındaki değişim “Çizelge 1.” de gösterildiği gibidir. Türkiye, Şili, Özbekistan ve Yunanistan üretim bakımından son on beş yılda önemli artışlar gösteren ülkelerdir. Türkiye'nin üretimi yaklaşık iki kattan fazla, Şili'nin üretimi ise beş kat artmıştır. Almanya, Rusya Federasyonu, Fransa, Romanya ve İtalya'da (sırasıyla %79, %48, %37, %19 ve %15) ise önemli derecede düşüş görülmüştür.

Çizelge 1. Önemli kiraz üreticisi ülkelerin üretim miktarları (Bin ton)

Ülkeler	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	250.0	210.0	265.0	245.0	280.0	310.3	398.1	338.4	417.7	417.9	438.6	470.9	494.3	445.6	535.6	599.7
ABD	209.0	164.6	160.8	256.8	227.5	266.3	281.9	225.1	401.8	284.1	303.4	384.6	301.3	329.9	307.0	288.5
İran	218.6	653.9	225.1	174.6	224.9	268.8	247.1	215.4	208.4	228.1	244.9	253.5	279.4	134.0	136.0	220.4
İtalya	111.0	126.0	102.0	95.2	101.3	110.9	106.2	134.4	116.2	115.5	112.8	104.8	131.2	110.8	111.1	94.9
İspanya	85.6	113.1	105.7	81.3	92.6	88.2	73.2	69.7	97.6	85.2	101.9	96.9	97.2	118.2	94.1	94.1
Romanya	91.2	66.3	98.5	51.0	117.9	104.8	65.2	67.7	67.9	70.3	81.8	70.5	80.5	82.8	75.5	73.8
Rusya Fed.	88.0	85.0	90.0	100.0	93.0	50.0	100.0	73.0	76.0	66.5	76.0	72.0	78.0	77.0	41.6	46.1
Almanya	139.9	70.0	33.4	39.1	27.9	31.6	34.5	25.2	39.5	30.8	37.0	23.0	24.5	39.6	31.4	29.4
Ukrayna	54.9	72.5	73.8	85.3	100.2	48.9	68.2	74.7	53.0	73.0	72.8	72.6	81.2	67.3	76.6	63.3
Fransa	55.4	64.7	52.6	58.2	62.9	65.5	45.8	40.4	53.6	44.1	45.1	27.8	35.8	47.3	41.7	34.7
Şili	28.0	29.0	29.5	32.0	32.0	41.0	45.0	70.4	41.1	60.4	85.8	71.5	81.0	84.9	103.4	123.2
Özbekistan	20.5	21.4	19.5	14.5	22.0	53.6	55.0	61.0	67.0	75.0	56.5	62.0	70.0	80.0	90.0	95.3
Yunanistan	40.0	47.1	44.6	46.7	44.2	43.7	52.6	55.5	48.4	44.9	49.4	47.3	48.1	70.0	87.2	71.9
Suriye	50.8	39.7	54.8	35.4	53.4	63.0	75.0	48.3	56.9	58.1	62.2	82.3	62.4	54.2	61.9	69.2
Dünya	1823.3	1676.6	1721.4	1703.0	1851.4	1864.0	1956.9	1845.9	2191.4	2068.0	2106.8	2145.1	2223.9	2245.8	2253.9	2318.0

Kaynak: FAO veri tabanı, 2018.

Söz konusu ülkeler 2001-2016 döneminde dünya kiraz üretiminin ortalama %81'ini üretmişlerdir (Şekil 2.). Türkiye özellikle son on yıldır lider pozisyonda olup dünya kiraz üretiminin %19'unu üretmiştir.

Şekil 2. Önemli kiraz üreticisi ülkelerin 2001-2016 dönemi payı (%).

3.2. Dünya kiraz ticareti

2001-2017 yılları arasında, dünya kiraz ithalat miktarı 194 418 tondan 540 782 tona yükselmiş, ithalat değeri ise yedi kat artmıştır (Çizelge 2.).

Çizelge 2. Dünya kiraz ticareti değişimi

Yıllar	İthalat Miktarı (ton)	İthalat Değeri (bin \$)	İthalat Birim Değeri (\$/kg)	İhracat Miktarı (ton)	İhracat Değeri (bin \$)	İhracat Birim Değeri (\$/kg)
2001	194.418	362.842	2.18	218.720	401.665	1.84
2002	186.582	448.479	2.40	206.257	433.331	2.10
2003	225.620	552.818	2.45	223.512	546.783	2.45
2004	237.680	630.634	2.65	242.581	590.127	2.43
2005	238.378	673.419	2.83	237.254	646.262	2.72
2006	296.210	811.448	2.74	270.162	768.531	2.85
2007	286.324	913.021	3.19	250.015	859.942	3.44
2008	311.701	1 066.457	3.42	256.713	1 048.339	4.08
2009	334.900	1 013.640	3.03	299.718	962.752	3.21
2010	343.585	1 216.986	3.54	344.832	1 201.743	3.49
2011	408.742	1 575.993	3.86	411.404	1 570.436	3.82
2012	370.338	1 651.959	4.56	384.539	1 651.057	4.29
2013	359.291	1 568.297	4.37	363.549	1 590.344	4.37
2014	431.988	2 053.317	4.75	429.705	1 876.345	4.37
2015	506.231	2 076.711	4.10	480.506	1 771.684	3.69
2016	564.684	2 555.513	4.53	570.251	2 390.276	4.19
2017	540.782	2 523.109	4.67	519.673	2 194.388	4.22

Kaynak: TRADE MAP, 2018.

Dünya kiraz ithalatında ilk onda yer alan ülkelerin durumu “Çizelge 3.” te gösterilmiştir. 2001-2017 döneminde miktar olarak toplamda ilk on ülke, dünya kiraz ithalatının ortalama %71’ini gerçekleştirmiştir. Dünya ithalat oranından aldıkları pay, en düşük %63 (%62.7) ile 2001 yılında; en yüksek ise %82 ile 2011 yılında olmuştur. Söz konusu dönemde toplamda en yüksek ithalatı 880 710 ton ile Rusya gerçekleştirmiştir ve dünya ithalatındaki payı %15’tir. Almanya, Çin, Hong Kong ve Kanada ise %13.5 ile %6.8 arasındaki ithalat payları ile Rusya’yı takip etmektedir. Çin ve Hong Kong, 2001 yılında dünya kiraz ithalatının sadece %3’ünü gerçekleştirirken 2017 yılına gelindiğinde bu oran %34’e yükselmiştir. Benzer şekilde Rusya’nın payı da %2’den %11’e yükselmiştir. Almanya’nın payı ise %30’dan %9’a düşmüştür.

Çizelge 3. İlk on ithalatçı ülke ve ithalat miktarı durumu (ton)

Yıllar	Rusya Fed.	Almanya	Çin	Hong Kong	Kanada	Birl. Krallık	ABD	Hollanda	Avusturya	Fransa	10 Ülke İthalat Toplamı (ton)	Dünya içindeki payı (%)
2001	4.254	57.965	378	5.266	10.058	13.315	5.816	11.149	8.144	5.475	121.820	63
2002	4.123	50.292	602	5.956	9.165	15.725	10.718	11.112	4.900	5.801	118.394	63
2003	17.038	49.971	1.448	7.264	15.274	16.901	7.067	14.291	8.326	6.070	143.650	64
2004	31.598	50.183	707	5.452	12.309	16.337	6.604	13.896	6.411	6.514	150.011	63
2005	34.913	48.672	286	5.034	17.993	19.820	11.250	14.236	4.085	5.581	161.870	68
2006	51.785	57.601	188	6.631	19.816	22.522	12.753	15.390	4.426	7.051	198.163	67
2007	62.170	41.921	611	8.081	25.524	18.257	15.469	11.900	7.569	8.922	200.424	70
2008	59.982	49.425	3.327	11.275	24.689	16.494	24.668	18.446	3.993	5.304	217.603	70
2009	77.430	45.932	6.184	18.300	30.493	18.319	12.693	6.713	4.643	6.776	227.483	68
2010	77.816	38.919	40.657	20.542	27.286	15.802	20.195	17.876	4.173	6.509	269.775	79
2011	80.255	58.662	67.861	31.859	32.548	18.493	20.397	9.428	3.959	10.661	334.123	82
2012	68.200	36.084	41.589	45.843	37.174	18.876	11.670	6.790	2.890	7.861	276.977	75
2013	72.914	35.458	37.539	32.041	24.677	14.679	8.526	7.032	17.617	6.817	257.300	72
2014	56.701	34.178	65.063	58.123	29.891	18.823	11.784	7.547	15.462	7.220	304.792	71
2015	62.428	36.984	91.484	63.006	24.211	18.350	13.298	8.775	18.348	7.808	344.692	68
2016	57.517	45.134	109.255	99.496	23.583	17.019	10.679	5.904	29.243	5.977	403.807	72
2017	61.586	51.370	101.885	80.981	32.631	16.043	11.945	9.039	19.790	6.396	391.666	72
Toplam	880 710	788 751	569 064	505 150	397 322	295 775	215 532	189 524	163 979	116 743	4 122 550	71
Payı (%)	15.1	13.5	9.7	8.7	6.8	5.1	3.7	3.2	2.8	2.0	71	

Kaynak: TRADE MAP, 2018.

Dünyada kiraz ihracatında büyük bir rekabet bulunmaktadır. Söz konusu rekabet, ilk onda yer alan; Şili, ABD, Hong Kong, Türkiye, İspanya, Avusturya, Özbekistan, Yeni Zelanda, Kanada ve İtalya arasında yaşanmaktadır. Şili en büyük kiraz ihracatçısı ülke konumuyla ilk sırada, ABD ise ikinci sırada bulunmaktadır. Türkiye ise genellikle üçüncü sırada yer almakla birlikte 2015 yılından bu yana Hong Kong üçüncü sıraya yerleşmeye başlamıştır (Çizelge 4.).

Çizelge 4. İlk dört ihracatçı ülke ve ihracat değeri durumu (Bin \$)

Yıllar	Şili	ABD	Türkiye	Hong Kong
2001	21.674	152.093	48.702	15.521
2002	38.200	142.548	49.276	20.028
2003	36.188	171.615	76.944	28.989
2004	31.934	178.191	117.987	32.650
2005	56.044	217.871	92.146	39.127
2006	74.307	205.927	101.981	64.461
2007	107.516	274.817	106.666	30.223
2008	144.750	298.898	113.445	46.692
2009	149.172	309.429	132.579	80.040
2010	300.782	356.467	147.828	33.806
2011	368.615	449.223	131.001	73.845
2012	374.196	524.065	156.394	98.855
2013	391.334	427.604	154.717	78.424
2014	593.501	475.011	145.032	127.816
2015	516.761	427.294	122.672	181.812
2016	850.729	455.120	182.535	347.643
2017	513.182	603.000	159.042	301.736

Kaynak: TRADE MAP, 2018.

Mevsimler ve aylar açısından kiraz ihracatı incelenecek olursa; “Çizelge 5.” te görüldüğü gibi, toplam ihracatın %69’u mayıs, haziran, temmuz ve ağustos aylarında; %29’luk bölümü ise kasım,

aralık, ocak ve şubat aylarında gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de kiraz ihracatının tamamı Mayıs-ağustos arası dönemde yapılmaktadır. 2017 yılında ihracatın; %52.6'sı Haziran ayında, %35.3'ü Temmuz, %12'si ise Mayıs ayında gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 5. 2017 yılı ilk on ihracatçı ülke ve aylara göre ihracat oranları (%)

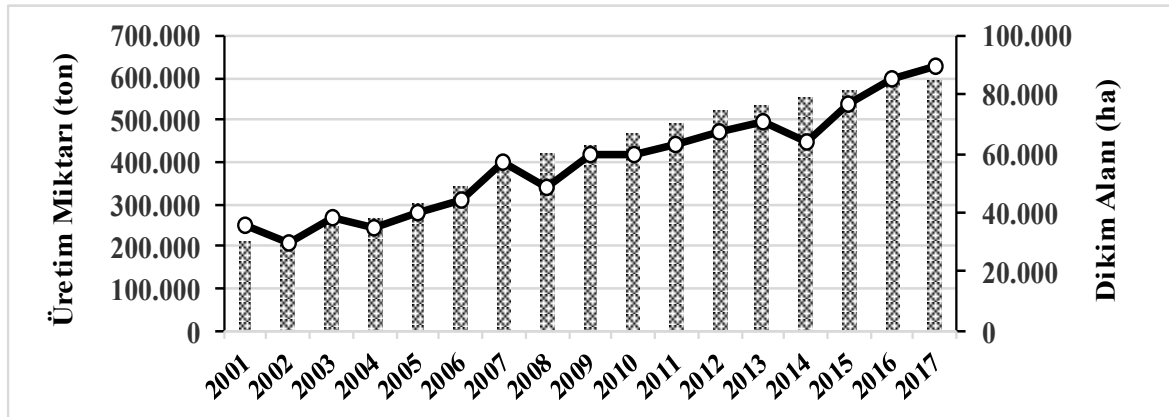
İhracatçı Ülkeler	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	1.	2.	3.	4.	5.+6.+7.	11.+12.+1.
	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	AY %	+8. AY %	+2. AY %
ABD	20.2	25.7	39.5	11.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.2	0.1	2.2	0.7	96.4	0.67
Şili	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.9	49.6	43.7	2.5	0.3	0.0	0.0	99.7
Hong Kong	2.9	10.3	29.3	24.1	1.1	0.2	1.7	10.8	16.5	3.0	0.1	0.0	66.6	32.0
Türkiye	12.0	52.6	35.3	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0
İspanya	28.8	49.3	15.9	1.5	0.7	0.1	0.2	1.8	0.3	0.2	0.0	1.4	95.5	2.5
Avusturya	5.6	46.7	47.5	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0
Özbekistan	33.4	64.9	1.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0
Y. Zelanda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	26.7	67.3	5.9	0.0	0.0	0.0	100.0
Kanada	0.0	0.7	19.9	73.0	5.9	0.0	0.1	0.2	0.1	0.0	0.1	0.0	99.5	0.50
İtalya	31.4	59.8	7.2	1.1	0.2	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.2	99.5	0.16

Kaynak: TRADE MAP, 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Kuzey ve güney yarı kürede bulunan ülkeler üretim dönemlerinin farklı olmasından dolayı farklı aylarda ihracat yapmaktadırlar. Bununla beraber ABD ve Hong Kong neredeyse yılın tüm aylarında ihracat yapmaktadır. Hong Kong'un kiraz üretimi bulunmamakla birlikte son üç yıldır ihracat değeri olarak üçüncü sırada yer almaktadır (Çizelge 4.). Reexport yapan Hong Kong, 2017 yılında yaklaşık 445 milyon dolarlık kiraz ithal etmiş ve 301 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Bunun 300 milyon dolarlık kısmını sadece Çin'e satmıştır.

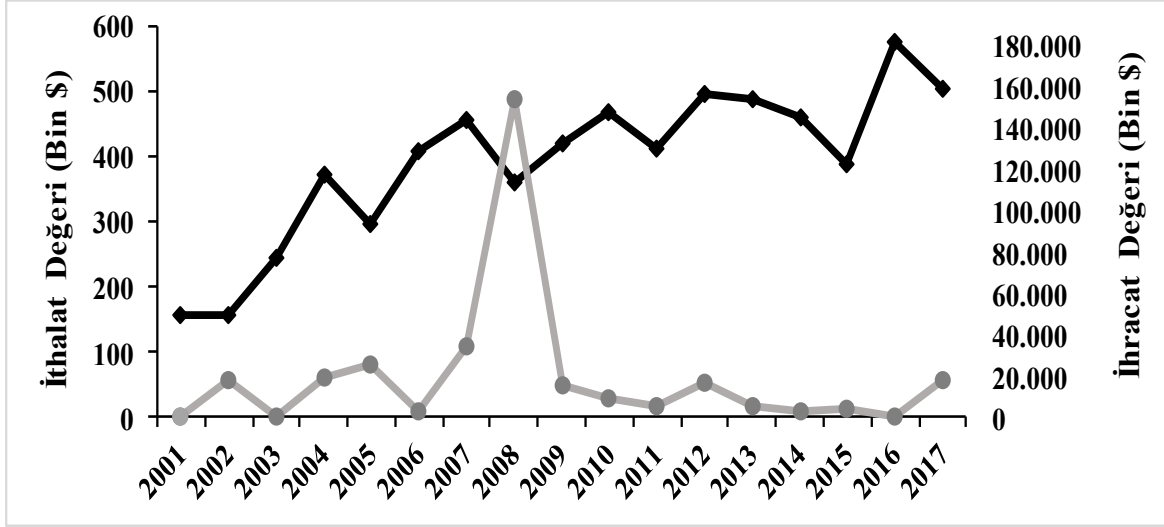
3.3. Türkiye kiraz üretimi ve dış ticareti

Türkiye kiraz üretiminin son 17 yıllık üretimi incelendiğinde; üretim miktarı yaklaşık üç kat artarak 250 bin tondan 627 bin tona ulaşmıştır (Şekil 3.).

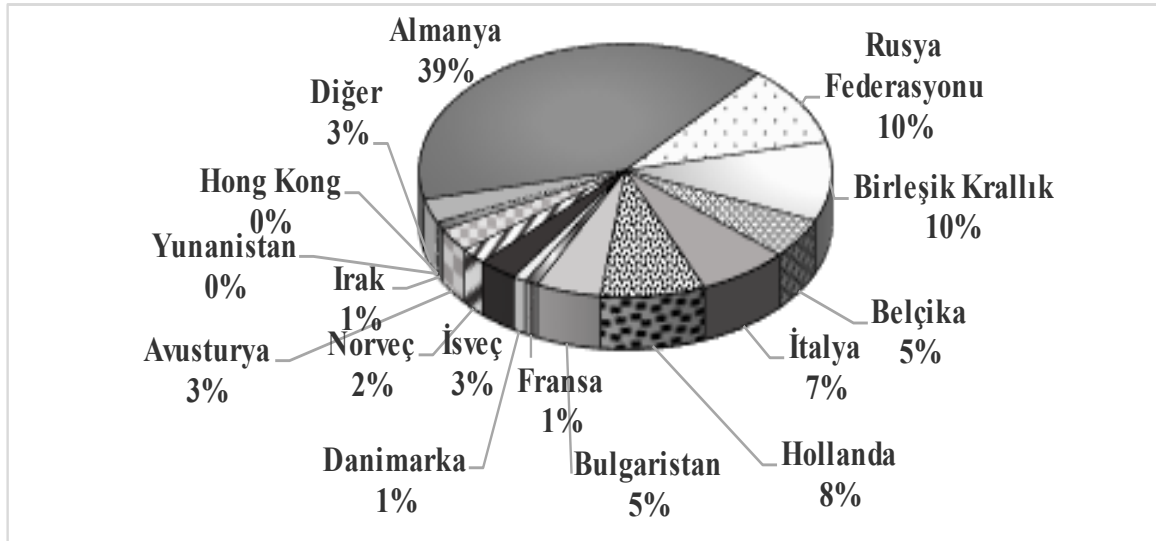
Şekil 3. Yıllar itibariyle Türkiye kiraz üretim ve dikim alanı durumu.

Söz konusu dönem için Türkiye kiraz verimi dünya verim ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de kiraz veriminin düşük olduğu yıllarda ihracat gerilemiş, ithalat ise bu yıllarda yapılmıştır. Türkiye'de kiraz üretimi miktar olarak önemli olmasına rağmen ihracat oranı üretime göre düşük kalmaktadır. "Şekil 4." te izlendiği gibi, 2001-2017 yılları arasında Türkiye'nin kiraz ihracatında büyük bir dalgalanma olduğu görülmektedir. Kiraz ihracat değeri, en yüksek 182.5 milyon dolar ile 2016 yılında gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise 159 milyona gerilemiştir. Türkiye kiraz ithalatı ise yok denecek kadar azdır. En yüksek ithalat 2008 yılında gerçekleşmiştir.

Şekil 4. 2001-2017 dönemi Türkiye kiraz dış ticareti durumu (TRADE MAP, 2018).

Türkiye'nin kiraz ihracatı 2001-2017 döneminde ortalama olarak 124 milyon dolar civarındadır. İhracat yapılan ülkelerin aldığı paylar incelendiğinde ise; AB ülkelerinin önemli bir pazar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte son 10 yıldır Rusya Federasyonu da Türkiye için önemli bir pazar haline gelmiştir. Belirtilen dönem için yaklaşık 50 milyon dolarlık ortalama ihracat değeri ile Almanya ilk sırada yer almaktadır ve oran olarak aldığı pay %39'dur (Şekil 5.). Bu ülkeyi 14 milyon dolarla İngiltere ve 11 milyon dolarla Rusya Federasyonu izlemektedir. Diğer on iki ülkeye yapılan ihracat ise 10 milyon doların altında gerçekleşmiştir.

Şekil 5. 2001-2017 dönemi Türkiye ortalama kiraz ihracat değerinin ülkelere göre dağılımı (%).

3.4. Türkiye'nin rekabet gücü analizi

Türkiye'nin ve kiraz ihracatında rakip olan ülkelerin 2001-2017 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlük endeks değerleri "Çizelge 6." da yer almaktadır. Türkiye'nin RCA endeks değeri, 2017 yılında, 2001 yılına göre %66 azalmıştır. Benzer şekilde ABD'nin %6; İspanya'nın %43 ve İtalya'nın ise %18 azalırken, Avusturya, Özbekistan ve Kanada'nın sırasıyla %66; %230 ve %1457 oranında artış gerçekleşmiştir.

Çizelge 6. Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (RCA)

Yıllar	Türkiye	ABD	İspanya	Avusturya	Özbekistan	Kanada	İtalya
2001	23.99	3.40	3.42	2.01	19.03	0.07	0.99
2002	20.47	3.23	4.21	1.33	6.40	0.24	0.88
2003	22.51	3.49	3.22	0.44	8.08	0.41	1.11
2004	28.83	3.60	3.06	0.18	4.19	0.56	0.45
2005	20.38	3.93	3.99	0.21	68.50	0.52	1.57
2006	23.51	3.25	5.48	0.29	28.71	0.68	0.97
2007	21.62	3.80	2.51	0.45	52.42	0.76	1.21
2008	13.10	3.50	2.91	0.16	0.60	0.51	1.61
2009	16.69	3.76	4.82	0.15	21.90	1.00	0.68
2010	16.30	3.51	3.47	0.95	46.37	0.96	0.65
2011	11.18	3.51	3.19	0.96	61.32	1.09	0.98
2012	11.42	3.98	2.96	1.56	18.19	1.11	1.11
2013	12.17	3.21	2.53	4.73	58.12	1.04	1.14
2014	9.31	2.95	2.93	3.26	60.95	0.99	0.47
2015	7.94	2.64	2.12	3.36	22.82	1.43	0.61
2016	8.58	2.10	1.58	4.29	45.50	1.02	0.33
2017	8.04	3.20	1.95	3.33	62.75	1.09	0.81
Ortalama	16.24	3.36	3.20	1.63	34.46	0.79	0.92

Kaynak: TRADE MAP, 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Türkiye ve diğer ülkeler için hesaplanan Balassa ve Vollrath'ın RCA ve RXA endeks değerleri birbiriyle benzerlik göstermektedir (Çizelge 7.).

Çizelge 7. Vollrath'ın görelî ihracat avantajı endeksi (RXA)

Yıllar	Türkiye	ABD	İspanya	Avusturya	Özbekistan	Kanada	İtalya
2001	27.21	5.03	3.26	2.04	19.16	0.07	0.99
2002	22.98	4.43	4.09	1.34	6.42	0.23	0.88
2003	26.08	4.76	3.21	0.44	8.10	0.40	1.12
2004	35.78	4.84	2.91	0.18	4.20	0.55	0.44
2005	23.66	5.46	3.87	0.21	70.31	0.51	1.60
2006	28.06	4.13	5.25	0.29	29.09	0.67	0.96
2007	25.78	5.12	2.38	0.44	53.74	0.75	1.22
2008	14.57	4.50	2.89	0.16	0.60	0.51	1.64
2009	19.21	5.06	4.63	0.15	22.12	1.00	0.67
2010	18.45	4.57	3.44	0.95	47.32	0.96	0.65
2011	12.11	4.53	3.16	0.96	62.78	1.09	0.98
2012	12.51	5.48	2.94	1.57	18.30	1.11	1.11
2013	13.37	4.02	2.54	4.90	59.67	1.04	1.14
2014	10.00	3.61	2.64	3.33	62.37	0.99	0.46
2015	8.46	3.16	1.80	3.43	23.01	1.45	0.61
2016	9.21	2.36	1.49	4.43	46.48	1.02	0.32
2017	8.59	4.07	1.69	3.41	64.68	1.09	0.81
Ortalama	18.59	4.42	3.07	1.66	35.20	0.79	0.92

Kaynak: TRADE MAP, 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Türkiye'nin kiraz ihracatında küresel piyasalarda büyük bir karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Bununla beraber, son yıllarda bu üstünlüğün görelî olarak azalmakta olduğu göze çarpmaktadır. Bu tespitler, kiraz sektörünün karşılaştırmalı üstünlüğünün analiz edildiği Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Anonim, 2014) ile Saçtı ve Dellal (2018) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Görelî İthalat Nüfuz (RMP) endeks değeri 1'den küçük ise rekabetçi avantaj mevcuttur. 2001 ile 2017 yılları arasında hesaplanan RMP endeksine göre; Türkiye'nin endeks değeri çok düşük çıkmıştır. Bunun nedeni kiraz ithalatının toplam ithalat

içerisinde çok düşük bir paya sahip olmasıdır. Kiraz sektörü Kanada ve Avusturya için dezavantajlı, başta Türkiye olmak üzere sırasıyla Özbekistan, ABD, İspanya ve İtalya için ise avantajlı bir durumdadır (Çizelge 8.).

Çizelge 8. Vollrath'ın görelî ithalat avantajı endeksi (RMP)

Yıllar	Türkiye	ABD	İspanya	Avusturya	Özbekistan	Kanada	İtalya
2001	0.0000	0.18	0.21	3.54	0.0007	1.60	1.16
2002	0.0169	0.34	0.19	2.39	0.0008	1.64	0.78
2003	0.0000	0.02	0.29	1.78	0.0006	2.39	0.10
2004	0.0095	0.22	0.44	1.44	0.0005	2.52	1.69
2005	0.0111	0.35	0.42	1.43	0.0096	3.14	0.97
2006	0.0011	0.43	0.49	1.28	0.0004	3.55	1.05
2007	0.0100	0.50	0.49	1.60	0.0002	4.41	0.81
2008	0.0370	0.72	0.56	1.00	0.0002	4.64	0.77
2009	0.0043	0.04	0.55	1.04	0.0002	4.22	1.08
2010	0.0021	0.53	0.57	0.11	0.0002	4.21	0.80
2011	0.0008	0.42	0.05	0.75	0.0001	4.14	0.65
2012	0.0026	0.24	0.32	1.02	0.0001	0.04	0.77
2013	0.0009	0.24	0.23	5.30	0.0001	3.62	0.61
2014	0.0003	0.27	0.20	3.35	0.0001	2.62	0.55
2015	0.0005	0.24	0.19	0.33	0.0001	2.12	0.39
2016	0.0001	0.19	0.13	4.80	0.0001	1.71	0.52
2017	0.0018	0.22	0.17	3.13	0.0074	2.27	0.29
Ortalama	0.006	0.30	0.32	2.02	0.00	2.87	0.76

Kaynak: TRADE MAP, 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Diğer bir rekabet endeksi olan görelî ticaret avantajı endeksi (RTA) ihracat ve ithalat avantajlarının önemi ile ağırlıklandırılan bir göstergedir ve pozitif bir değer rekabetçi avantaja, negatif bir değer ise dezavantaja karşılık gelmektedir. 2001-2017 döneminde RTA endeksi ülkeler açısından incelendiğinde; Türkiye, ABD, İspanya ve Özbekistan'ın rekabetçi avantaja sahip olduğu, Avusturya, Kanada ve İtalya'nın ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmektedir (Çizelge 9.). Bununla beraber Türkiye, ABD ve İspanya'nın bu avantajlı konumunu giderek kaybettiği, Özbekistan'ın ise avantajını artırdığı söylenebilir.

Çizelge 9. Vollrath'ın görelî ticaret avantajı endeksi (RTA)

Yıllar	Türkiye	ABD	İspanya	Avusturya	Özbekistan	Kanada	İtalya
2001	27.21	4.86	3.05	-1.50	19.16	-1.53	-0.17
2002	22.96	4.09	3.91	-1.06	6.41	-1.40	0.10
2003	26.08	4.74	2.92	-1.34	8.10	-1.99	1.01
2004	35.77	4.61	2.47	-1.25	4.20	-1.98	-1.25
2005	23.65	5.11	3.45	-1.22	70.30	-2.63	0.63
2006	28.06	3.70	4.76	-1.00	29.09	-2.88	-0.08
2007	25.77	4.61	1.89	-1.16	53.74	-3.65	0.40
2008	14.53	3.78	2.33	-0.85	0.60	-4.13	0.87
2009	19.20	5.02	4.08	-0.89	22.12	-3.22	-0.40
2010	18.45	4.04	2.87	0.84	47.32	-3.25	-0.16
2011	12.11	4.11	3.11	0.20	62.78	-3.04	0.33
2012	12.51	5.24	2.62	0.54	18.30	1.07	0.35
2013	13.37	3.78	2.31	-0.40	59.67	-2.58	0.53
2014	10.00	3.35	2.44	-0.02	62.37	-1.63	-0.09
2015	8.46	2.92	1.61	3.11	23.01	-0.68	0.22
2016	9.21	2.17	1.35	-0.37	46.48	-0.69	-0.20
2017	8.59	3.84	1.51	0.28	64.68	-1.18	0.52
Ortalama	18.58	4.12	2.75	-0.36	35.20	-2.08	0.15

Kaynak: TRADE MAP, 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Üçüncü endeks olan, bir ülke veya malın karşılaştırmalı üstünlüğünü daha iyi yansıttığı ve o nedenle de daha tercih edilebilir olduğu düşünülen görelî rekabet üstünlüğü (RC) endeksi değerleri “Çizelge 10.” da görüldüğü gibidir.

Türkiye'nin söz konusu dönemde 2001 ve 2003 yıllarında kiraz ithalatı bulunmamaktadır ve bu yüzden endeks değeri hesaplanamamıştır. Bu iki yıl haricinde Türkiye'nin de ABD, İspanya ve Özbekistan gibi pozitif değerler alması, yine de karşılaştırmalı avantajlara sahip olduğunu göstermektedir. Avusturya, Kanada ve İtalya'nın ise dezavantaja sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 10. Vollrath'ın görelî rekabet üstünlüğü endeksi (RC)

Yıllar	Türkiye	ABD	İspanya	Avusturya	Özbekistan	Kanada	İtalya
2001	-	3.34	2.73	-0.55	10.21	-3.14	-0.15
2002	7.21	2.57	3.10	-0.58	9.03	-1.95	0.12
2003	-	5.39	2.39	-1.40	9.48	-1.79	2.38
2004	8.24	3.07	1.88	-2.06	8.99	-1.53	-1.34
2005	7.67	2.73	2.22	-1.93	8.90	-1.82	0.50
2006	10.16	2.26	2.37	-1.50	11.28	-1.66	-0.08
2007	7.86	2.32	1.58	-1.29	12.32	-1.76	0.40
2008	5.97	1.83	1.64	-1.86	8.20	-2.22	0.76
2009	8.40	4.85	2.13	-1.94	11.88	-1.44	-0.47
2010	9.08	2.15	1.79	2.13	12.65	-1.48	-0.22
2011	9.66	2.37	4.16	0.24	13.18	-1.33	0.41
2012	8.48	3.13	2.23	0.43	12.05	3.30	0.37
2013	9.59	2.82	2.38	-0.08	13.37	-1.25	0.63
2014	10.40	2.61	2.56	-0.01	13.74	-0.97	-0.18
2015	9.73	2.57	2.25	2.36	12.61	-0.38	0.44
2016	11.87	2.52	2.41	-0.08	13.48	-0.52	-0.48
2017	8.48	2.89	2.28	0.09	9.08	-0.73	1.04
Ortalama	8.85	2.91	2.36	-0.47	11.20	-1.22	0.24

Kaynak: TRADE MAP 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

RCA, RXA ve RTA değerleri incelendiğinde; endeks değerleri 1'in çok üzerinde bulunmuştur. Bu değerler, Türkiye'nin uluslararası kiraz ticaretinde rekabet açısından güçlü bir avantaja sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu dönemde her üç endeks değeri genel olarak gerilemiş, en yüksek değeri 2004 yılında almış ve sonrasında düşüşe geçmiştir.

Ülkelerin RC ile RCA değerleri karşılaştırıldığında (bkz. Çizelge 6. ve 10.) RC değerlerinin RCA değerleri kadar yüksek olmadığı görülmektedir. Bu durum, karşılaştırmalı avantaja sahip olan Türkiye, ABD, İspanya ve Özbekistan'ın rekabet üstünlüğünün olduğunu, buna karşın rekabet güçlerinin yeterince yüksek olmadığını göstermektedir.

Rekabet gücü, bir ülkenin söz konusu ürün ya da mallarda üretim kapasitesinin ve uzmanlaşmasının düzenli bir şekilde artışını ifade eder. Başka bir deyişle; ihracatta rekabet gücüne sahip olmanın yanı sıra, üstünlük durumunun istikrarlı bir seyir göstermesi de önemli bir durumdur.

"Çizelge 11." incelendiğinde, 2001-2017 döneminde Özbekistan RCA ortalama değeri en yüksek düzeyde olan ülkedir ve rekabet üstünlüğü güçlüdür. Bununla beraber, değişim katsayısı da çok yüksektir. Bu durum, istikrarsızlık düzeyinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Onu hem rekabet gücü bakımından hem de yüksek istikrarsızlık durumu ile Türkiye takip etmektedir. Düşük değişim katsayısına sahip ABD ve İspanya'nın ise orta düzeyde rekabet üstünlüğüne sahip olmalarına rağmen istikrarlı bir seyir izledikleri görülmektedir.

Çizelge 11. Karşılaştırmalı üstünlüklere ilişkin istikrar durumu ve rekabet gücü

Ülkeler	RCA Ortalama	Değişim Katsayısı (%)	Rekabet Gücü
Türkiye	16.24	251.07	Yüksek Rekabet Gücü
ABD	3.36	6.22	Orta Rekabet Gücü
İspanya	3.20	29.67	Orta Rekabet Gücü
Avusturya	1.63	142.56	Düşük Rekabet Gücü
Özbekistan	34.46	1 519.65	Yüksek Rekabet Gücü
Kanada	0.79	15.60	Rekabet Gücü Yok
İtalya	0.92	13.56	Rekabet Gücü Yok

Kaynak: TRADE MAP, 2018 verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Dünyada kiraz ihracatında büyük bir rekabet bulunmaktadır. Türkiye kiraz sektörünün 2001-2017 yılları arasındaki karşılaştırmalı üstünlük düzeyi ve rekabet gücünün rakip ülkeler ile birlikte incelendiği bu çalışmada elde edilen veriler; Türkiye, Özbekistan, ABD, İspanya ve İtalya arasında rekabet olduğunu ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduklarını göstermektedir.

Türkiye'nin kiraz ihracatında küresel piyasalarda büyük bir karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Bununla beraber, son yıllarda bu üstünlük görece olarak azalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden bazıları; rakiplerin fiyatları ile rekabet edememe, ihracatçıların kaliteli kiraz temininde sorun yaşaması, ülkelerin tarife ve tarife dışı engelleri, vb. olarak sayılabilir. Ayrıca, Türkiye'nin değişen pazar isteklerine uygun niteliklere sahip ve dayanıklı çeşitler açısından sorun yaşaması da rekabetini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin; Türkiye'de yetiştiriciliği ve ihracatı yaygın olarak yapılan "Ziraat 900" çeşidi dünya pazarlarında önemini nispeten kaybetmektedir. Bu nedenle dayanıklı, pazar isteklerine uygun çeşitlerin yetiştiriciliğine geçilmesi, sahip olunan rekabet avantajının ve gücünün kaybedilmemesi açısından önemlidir. Bu kapsamda çeşit ıslahı veya pazara uygun çeşitlerin geliştirilmesi ve ıslah edilmiş bu çeşitlerin üreticiyle buluşturulması yönünde hızlı adımlar atılması gerekmektedir. Bu bağlamda, pazara uygun kiraz çeşitlerinin üretime yönlendirilmesi açısından üreticilere gerek fidan desteği, gerekse çeşit değişiminden dolayı üretim aşamasında teşvik edici destekler sağlanması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra kiraz üreticilerine üretim tekniği ve pazarlama eğitimleri de verilmelidir.

Karşılaştırmalı üstünlüğün ve rekabet gücünün yüksek olması önemli olmakla birlikte, üstünlük durumunun istikrarlı bir seyir göstermesi de son derece önemlidir. Türkiye, yüksek düzeyde rekabet üstünlüğüne sahip olmasına rağmen bu üstünlük istikrarlı değildir. Rekabet avantajının korunmasında ürünün kaliteli, yüksek verimli ve sürdürülebilir nitelik ve nicelikte olması önemlidir. Bunun için sözleşmeli üretim modelinin yaygınlaştırılması ve üretici örgütlenmesinin etkin bir şekilde

sağlanması ile ürünün gerek hastalık ve zararlılardan gerekse iklim değişikiminin etkilerinden korunması gerekmektedir.

AB ülkeleri ve Rusya Federasyonu Türkiye için en önemli pazar durumundadır. Ancak mevcut üstünlüğün sürdürülebilir olması bakımından başta Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere yeni pazarlara yönelmek ve bu pazarların isteklerine uygun ekonomik, politik ve sosyal stratejileri bir an önce hayata geçirmek gerekmektedir. Özellikle hedeflenen ülkelerle Türkiye lehine avantaj sağlayacak ikili anlaşmalar imzalanması için çaba harcanmalıdır.

Uluslararası ticarete yeni pazarlara ulaşmanın yanı sıra piyasada doğru, hızlı ve avantajlı olacak şekilde yer alabilmek, rekabet üstünlüğü için önemlidir. Maliyeti yüksek olsa da özellikle en hızlı ulaşım aracı olması nedeniyle havayolu taşımacılığının yaygınlaşması, rekabet gücünün korunmasını sağlayacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma 2. Avrasya Tarım ve Doğa Bilimleri Kongresi'nde sunulmuştur.

Kaynakça

- Akhtar, W., Akmal, N., Shah, H., Niazi, M. A., & Tahir, A. (2013). Export competitiveness of Pakistani horticultural products. *Pakistan J. Agric. Res.* 26 (2), 87-96.
- Anonim. (2014). *Omuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2013*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: KB: 2877-ÖİK: 726, Ankara. tarim.kalkinma.gov.tr. Erişim tarihi: 28.03.2017.
- Aynagöz Çakmak, Ö. (2005). AKÜ ve rekabet gücü: Türkiye tekstil ve hazır giyim endüstrisi üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 5:1-2, 65-76.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and revealed comparative advantage. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 33.
- Çelik, Z., & Gökür, S. (2018, May). *The role of cherry in fresh fruit production and trade* Paper presented at the 1. International Agricultural Science Congress, Van, Turkey.
- FAO. (2018). United Nations Food and Agriculture Organization, <http://www.fao.org/faostat>. Erişim tarihi: 28.02.2018.
- Frohberg, K., & Hartmann, M. (1997). Comparing measures of competitiveness. *Institute of Agricultural Development in Central and Europe Discussion Paper*, No:2, 7.
- Laursen, K. (1998). Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialization. *Danish Research Unit for Industrial Dynamics, DRUID Working Paper No:98-30*.
- Saçtı, H., & Dellal, İ. (2018, May). *Revealed comparative advantage index: an application on cherry sector in Turkey and the competing countries* Paper presented at the 1. International Agricultural Science Congress, Van, Turkey.
- TRADE MAP. (2018). Trade statistics for international business development <https://www.trademap.org>. Erişim tarihi: 30.04.2018.
- Vollrath, T. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127.